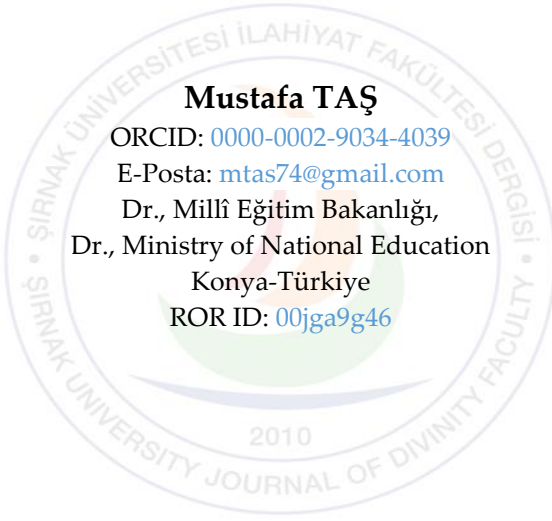

Göç, Kültür, Din Bağlamında Kimliğin Eleştirisi: Bambu Sapı Romanı Örneği

Criticism of Identity in The Context of Migration, Culture, Religion: The Case of The Bamboo Stalk Novel

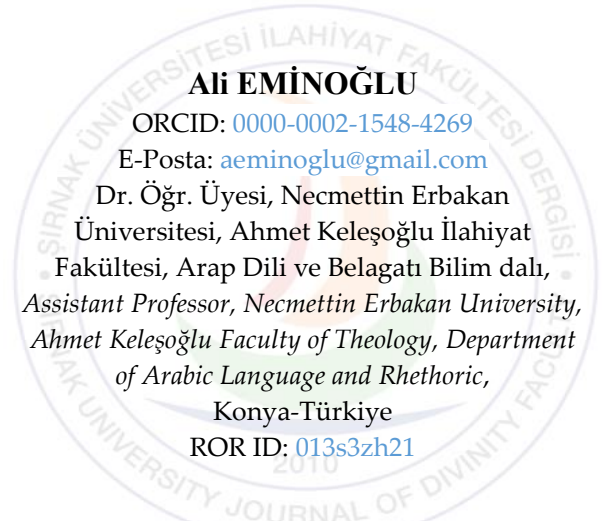

Mustafa TAŞ

ORCID: 0000-0002-9034-4039

E-Posta: mtas74@gmail.com

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı,
Dr., Ministry of National Education
Konya-Türkiye
ROR ID: 00jga9g46

Ali EMİNOĞLU

ORCID: 0000-0002-1548-4269

E-Posta: aeminoglu@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan
Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat
Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Bilim dalı,
Assistant Professor, Necmettin Erbakan University,
Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Department
of Arabic Language and Rhetoric,
Konya-Türkiye
ROR ID: 013s3zh21

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Taş, Mustafa; Eminoglu, Ali. "Göç, Kültür, Din Bağlamında Kimliğin Eleştirisi: Bambu Sapı Romanı Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Aralık 2023), 406-431. <https://doi.org/10.35415/simakifd.1323178>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	05. 07. 2023
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	29. 08. 2023
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 12. 2023
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (Araştırma Makalesi)
Peer-Review (Değerlendirme)	Double anonymized – At Least Two External (Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (Etik Beyan Adresi)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

Kimlik post-modern dönemle birlikte daha çok önem kazanmıştır. Geleneksel yaşamın kurumları içerisinde konumlanan, anlam kazanan birey; kendine özgü bir kimlik arayışı peşinde koşmamıştır. Bu yüzden bireysel kimlik üzerinden bir değerlendirme yapma imkânı da olmamıştır. Dolayısıyla bireyin bir kimlik bunalımı yoktur. Kişinin kimliğinden memnun olup olmadığı sorgulanmadığı gibi kimliğini değiştirebilme ihtimali muhtemelen akıllara dahi gelmemiştir. Hazır bir kimlik ve ona uyum sağlaması için rehberlik eden aile, cemaat ve din gibi baskın kurumlardan söz etmek gerekir. Gelenek sonrası yaşamda belirmeye başlayan birey tasavvuru, bireysel kimliğin doğuşundan haber verse de ulusal kimlik anlayışı bireye fazlaca seçenek sunmamıştır. Burada güçlük birey olma ile bireyi ulusal kimliğe yönlendirmeden kaynaklanmaktadır. Bir tarafta karar verme özgürlüğüne sahip birey diğer tarafta bu özgür bireyi genel bir çerçeveye oturtma gayreti. Zorlu, yorucu bir kimlik edinme süreci ve vazgeçilmesi neredeyse imkânsız, edinilmiş bir kimlik. Bu uyumsuz gibi görünen durumdan post-modern kimlik anlayışı ile çıkılabileceği kanaati mantıksal olarak tutarlı görünse de bu süreç sorunsuz olmamıştır. Kişinin birey olarak tanınmış olması, kimliğini özgür bir şekilde seçebilmesi, gerek duyduğu vakit değiştirebilmesi bir avantaj olarak algılanabilir. Ancak bireyin iç içe geçmiş ve tutarsız gibi görünen pek çok kimliğinin olması, tecrübe ettiği kimlikten hoşnut kalması için rezerv oluşturacak kadar kimliği uzun soluklu deneyimleyememesi, dolayısıyla aidiyet sorunu gibi pek çok problem vardır. Kuveytli yazar Saud Alsanousi Bambu Sapı adlı eserinde post-modern dönemin kimlikle ilgili sorunlarına dikkat çekmiştir. Romanın kahramanı İsa bir kimlik karmaşasının içerisinde bocalamaktadır. En yoğun yaşadığı sorunlardan biri de dindir. Çünkü İsa'nın annesi Filipinli Hristiyan'dır. Babası ise Kuveytli bir Müslüman. Anne ekonomik gerekçelerle eğitimini yarıda bırakıp çalışmak için Kuveyt'e göç etmek zorunda kalmıştır. Burada zengin bir ailenin hizmetçiliğini yaparken, ailenin entelektüel oğlu Raşit ile ailelerin kabullenmediği bir evlilik yapar. Kuveytli ailenin Filipinli geline karşı oluşu özel bir durum değil, toplumun Kuveytli olmayanlara bakışıyla alakalıdır. İsa, böyle bir anlayışın çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve doğduğu andan itibaren babasının ailesi tarafından dışlanmış. Doğumdan hemen sonra Filipinler'e, annesinin memleketine dönmek zorunda kalmış olmasına rağmen annesi, İsa'nın bir gün Kuveyt'e döneceğini ümit ettiğinden, onu Hristiyan geleneklerine göre yetiştirmemiştir. Ancak İsa çevresinin etkisiyle Hristiyan bir kültüre sahiptir. Babasının doğduktan sonra kulağına ezan okuması, ismini, Müslümanların telaffuzuyla İsa olarak kaydettirmesi bir kimlik krizinin ateşini yakmıştır. Annesinin zaman zaman İslamla ilgili yetersiz bilgi vermesi sorunu derinleştirmiştir. İki din arasındaki çekinceme ve yetersiz ilgiden olsa gerek, İsa Budist arkadaşı Chang'ın din açısından yönlendirmelerine de açık hale gelmiştir. İsa'nın Kuveyt'e dönüşü, Kuveyt kimliği taşımasına, babasının Kuveytli tanınmış bir kişi olmasına rağmen, yüzünde taşıdığı Filipinli köklerinin izlerinden dolayı sorun olmuştur. Bu makalede nitel veri analizi yöntemlerinden söylem analizi, bir roman özelinde yapılmıştır. Göç bağlamında din-kimlik bunalımı, göç bağlamında kültür-kimlik krizi ele alınmıştır. Roman kahramanının kafasında kurguladığı ve yaşadığı çıkmazlar, bu sorunları aşmak için gösterdiği çaba, kimliğin dönemsel gelişim aşamaları dikkate alınarak karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Sorunsallarımız şunlardır: Roman kahramanı İsa'nın göç-kültür bağlamında aidiyet algısı nasıldır? İsa'nın göç-din bağlamında aidiyet algısı nasıldır? Kimlik oluşumuna yukarıda sayılanların etkisi var mıdır ve varsa nasıldır? Sonuç olarak; incelenen eser dikkate alındığında, kimlik bunalımı yaşayanlar huzursuzdur ve kimliksizlik bireyleri bunalıma sevk etmektedir. Kimlik problemi yaşayan ya da farklı faktörler neticesinde bir kimliği seçmede zorlanan bireylerde davranış anomalileri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Kimlik, Din, Kültür, Göç, Bambu Sapı Romanı, Su'ûd es-Sen'ûsî.

Abstract

Identity has gained much more importance with the post-modern period. The individual who is part of the institutions of traditional life did not pursue a unique identity quest. Therefore, there is no possibility to assess individual identity. Hence, there is no identity crisis for the individual, and the question of whether they are satisfied with their identity or the possibility of changing it does not arise. It is necessary to mention institutions such as family, community, and religion that guide the individual in adopting a ready-made identity and conforming to it. Although the concept of the individual began to emerge in post-traditional life, the national identity concept did not offer the individual many choices. The difficulty arises from the effort to direct the individual towards national identity without encouraging individuality. On one hand, there is the free individual with decision-making freedom, and on the other hand, there is the effort to fit this free individual into a general framework. It is a challenging and exhausting process of acquiring an identity and an almost impossible identity to abandon. While the idea that this seemingly incompatible situation can be overcome with the post-modern understanding of identity seems logically consistent, this process has not been without problems. Being recognized as an individual, having the freedom to choose and change one's identity can be perceived as an advantage. However, there are many problems such as the individual having numerous identities that appear intertwined and inconsistent, being unable to experience the identity they have lived for a long time to be satisfied, and thus, there are issues of belonging. Kuwaiti writer Saud Alsanousi drew attention to the problems of identity in the post-modern era in his novel titled "Bamboo Stalk." The protagonist of the novel, Isa, is struggling with an identity conflict. One of his most intense problems is related to religion because Isa's mother is a Filipino Christian, while his father is a Kuwaiti Muslim. Due to economic reasons, Isa's mother had to leave her education unfinished and migrate to Kuwait to work. While working as a maid for a wealthy family, she marries Raşit, the intellectual son of the family, which is opposed by their families' wishes. The Kuwaiti family's opposition to the Filipino bride is not a special case but is related to the society's view of non-Kuwaitis. Isa was born as a child of such an understanding and has been ostracized by his father's family from the moment he was born. Despite having been to return to the Philippines immediately after birth, Isa's mother did not raise him according to Christian traditions, hoping that one day he would return to Kuwait. However, due to the influence of his surroundings, Isa has a Christian culture. The act of his father reciting the call to prayer into his ear after birth and registering his name as "Isa" in the pronunciation of Muslims have triggered an identity crisis. His mother's inadequate of information about Islam has deepened the problem. Perhaps due to the hesitation and insufficient interest from between the two religions, Isa has also become open to the religious guidance of his Buddhist friend Chang. Isa's return to Kuwait, despite carrying the Kuwaiti identity and his father being a recognized Kuwaiti figure, becomes problematic due to the traces of his Filipino roots on his face. This article focuses on discourse analysis, one of the qualitative data analysis methods, conducted on a specific novel. The identity crisis in the context of migration regarding religion-identity and culture-identity crises in the context of migration are discussed. The impasses imagined and experienced by the novel's protagonist, the efforts he makes to overcome these problems, are compared considering the developmental stages of identity. The problems of the study are as follows: How does the protagonist Isa perceive belonging in the context of migration and culture? How does Isa perceive belonging in the context of migration and religion? Do they have an impact on identity formation, and if so, how? In conclusion, identity crisis and lack of identity lead individuals into turmoil. Behavioral anomalies are observed in individuals who experience identity problems or struggle to choose an identity due to different factors.

Keywords: Sociology of Religion, Identity, Religion, Culture, Migration, Bamboo Stalk Novel, Saud Alsanousi.

Giriş

Gehlen, insan ontolojisinin doğal yaşama uyumda hayvanlara göre dezavantajlı olduğunu iddia eder. İnsan, biyolojik eksikliğini telafi edebilmek, hatta çevreye uyumdan ziyade hayatta kalabilmek için kendi doğasını oluşturmaya mecburdur. Gehlen'in "İkinci Doğa" olarak nitelendirdiği bu hayat deseni, yapay bir alan olan kültürel yaşamdır. Toplumsallaşma, insanın sosyal bir varlık olması, onun biyolojik bileşenlerinin zorunlu sonucudur.¹ Özellikle post-modern zamanlarda bireyin varoluşunun tarihsel bağlam içerisinde ve toplumsal unsurlar gözetilerek inşa edilmesi; kültürü, bireyin sahip olduğu kimlikten bağımsız düşünmeyi zorlaştırmıştır.² Bu durum Durkheim'in toplumun bireylerden değil, bireyin toplumdaki doğduğu tezini akıllara getirmektedir.³ Ancak insanın sosyal bir varlık olmasının yanında mahremiyetini inşa ettiği, özel bir alanı da mevcuttur. Şu hâlde insan gündelik yaşamda birbirinden kopuk olmayan iki tecrübe alanını iç içe deneyimlemektedir. Elbette bu durum onu, bireysel ve toplumsal olmak üzere iki kimlikli bir varlığa dönüştürecektir. Bireysel kimliğin özünde kişinin kendisiyle alakalı yoğun algılar bulunduğundan, bu, psikolojik yönü ağır basan bir kimlik türüdür. Ben kimim sorusu bu kimlik türünün anahtar sorusudur.⁴ Kişinin kendi ile ilgili görüşleri, inançları, algıları, bilgileri, ilgileri ve imajları bu kimliğin niteliklerinin bir kısmını oluştururken; cinsiyet, yaş gibi bedenimize dair fiziksel algılarımız, etnik kökenimiz hatta meslek ve toplumda edindiğimiz statüler bireysel kimliğimizin diğer yönünü tamamlayan etmenleri oluşturmaktadır.⁵ Bireysel kimlik ifadesinden, kişinin yalnız başına inşa edeceği bir vasfı anlamak mümkün değildir, ismi bireysel kimlik de olsa kişiler arası bir müktesebattan bahsettiğimiz farkında olmak gerekir. Bir başka ifadeyle, bireysel kimlik de bireyin, çevresindekilerin, kısacası iletişim içerisinde olduklarının ortak ürünüdür.⁶ Bireysel kimlik aynı zamanda toplumsal kimliğin ölçütü gibi iş görür. Hatta bazı sosyal bilimciler kişinin

¹ Arnold Gehlen, *İnsan Üzerine Sekiz Konferans* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 24-49; İmran Gürtaş, "Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma", *www.academia.edu* (Erişim 01 Temmuz 2023), 310.

² Selçuk Erincik, "Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 220.

³ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2010), 232.

⁴ Halise Kader Zengin, "Almanya'da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1 (2010), 250.

⁵ Zengin, "Almanya'da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine", 250-251.

⁶ Ramazan Saim Dalbay, "'Kimlik' ve 'Toplumsal Kimlik' Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/31 (2018), 169.

bireysel kimliğe sahip olabilmesi için öncelikle toplumsal kimliğe sahip olması gerektiği düşüncesindedirler.⁷

Çeşitli etmenlerin filtre ettiği, öznel kimlikle, sosyal ilişkilere katılmada kolaylık ya da güçlük yaşarız. Örneğin kimliği oluşturmada dini argümanlara müracaat eden, anlam bagajında dini referanslar bulunan kişilerin cemaat gibi toplumsal yapılara katılmaları ve o yapılara oryantasyonları kolay olurken, referansları arasında bu neviden değer bulunmayanların benzer oluşumlara katılma oranları düşük, güç ve ilişkinin sürdürülebilirliğinin zayıf olması şaşırtıcı olmayacaktır. Şurası da muhakkaktır ki inanç, ideoloji, felsefe, sosyal hayatın dinamik unsuru olan pratikler gibi kıymetler, toplumsal değer ve algılar tarafından her an denetlenerek yeniden üretilir. Dolayısıyla kişinin toplum için ürettikleri ya da topluma kattıkları ile sosyal hayatın bireye teklif ettikleri arasında bir ritim vardır. Bazen gerilim olarak algılanan pek çok mesele, aslında bir ritim bulma ameliyesidir.⁸ Süreç içerisinde de değineceğimiz gibi, post-modern felsefenin sabit bir kimlik anlayışı zaten yoktur. Bu durum mobil bir kimlik anlayışını doğuracaktır. Bazı araştırmacılar için sorun olarak algılanan bu durum “Kimlik Krizi” olarak nitelendirilecektir.

Toplumsal kimlik, bireysel kimliğe göre daha açık, ölçülebilir ve dolayısıyla da belli oranda nesnel yönü olan bir türdür. Çünkü toplumsal kimlik, kişinin aidiyet hissettiği toplumun değerleri, kültürü, dil, din, bedii zevk gibi unsurlarıyla sosyal yapılara katılmayı gerektirir. Kişinin aidiyet bilinci de bu kimlik vasıtasıyla gerçekleşir ve kişi bu kimliğiyle sosyal yaşama katılır.⁹ Toplumsal kimliği şemsiye yahut çatı kimlik olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Çünkü ifade edildiği şekliyle bu kimlikle, topluma ait normlar, değerler, sosyal araçlar gibi genele ait kültürel unsurlar benimsenir ve aitlik vasıtasıyla sosyal yapılara katılma kolaylaşır.¹⁰ Bazı sosyal bilimciler bu kimlik türünü bir bölgeye ait grupların birbirlerinden farklarını açıklamada kullanmışlardır. Dolayısıyla bireysel kimlik kişiler arası iletişimin ürünü iken toplumsal kimlik cemaat, topluluk gibi gruplar arası ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.¹¹

Toplumsal kimlik bir süreç işidir ve geçmişten beslenerek inşa edilir. Toplumun gelenek, görenek, bedii zevk, inanç, ritüel, kültürel miras gibi tüm değerleri üzerine

⁷ Gürtaş, “Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma”, 311-312.

⁸ Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı* 20 (2013), 226-228.

⁹ Dalbay, “‘Kimlik’ ve ‘Toplumsal Kimlik’ Kavramı”, 169.

¹⁰ Muhammed Özdil, “Kolektif ve Bireysel Kimlikler bağlamında Sosyal Bütünleşme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/28 (2017), 391-392.

¹¹ Dalbay, “‘Kimlik’ ve ‘Toplumsal Kimlik’ Kavramı”, 169.

kurulur.¹² Dalbay'ın ifadesine göre Assman, iki kimlik türünü de toplumsal bilincin ortak mahsulü olarak değerlendirir.¹³ İnsanların yeni toplumlarla karşılaştıklarında yaşamış oldukları yabancılaşma ya da krizler bu durumun sonucudur. Kültürel alışkanlıklarından ya da konforlarından başka yeni bir durumla karşılaşmaları insanları huzursuz etmektedir. Çünkü bu kimliğin temelinde Derida'nın da ifade ettiği gibi "onlara karşı biz" duygusu yatmaktadır.¹⁴ Bu demektir ki, her grup, cemaat ya da millet için biz duygusunu oluşturacak, aitlik yaratacak dil, duygu gibi özel alanların olması gerekir. Bu, grup içi özdeşleşmeye vasita olurken, diğer gruplarla karşılaştırmanın ve ayrıştırma yapabilmenin de koşullarını sağlar.¹⁵ Sosyal kimliği inşa eden aile, sosyal sınıf ve din gibi yapılar olduğu göz önünde bulundurulacak olursa özdeşleşmenin ve ayrıştırmanın sosyal nedenleri de ortaya konmuş olacaktır.¹⁶

İnsan algısının tarihsel seyri kimliğe bakış felsefesini de değiştirmiştir. Geleneksel toplumlarda belirgin bireysel kimlikten bahsetme imkânı yoktur.¹⁷ Dolayısıyla birey yoktur ve bireysel kimlik, sosyal doku tarafından domine edilmiş görünür. Toplumsal kimlik noktasında da kişi kimliğini hazır bulmaktadır. Yani doğduğu ailenin, kabilenin değerlerini, yaşam pratiklerini kimlik olarak benimsemektedir. Dini inançlar, akrabalık bağları, gelenek-görenek ve töreler kişinin sosyal kimliğini oluşturan ve kişinin kimliğini uzun süre muhafaza eden kurumlardır. Bu sebeple bazıları bu kimliğe verili kimlik demektedir. Hatta Şimşek'in aktardığına göre Alain Touraine bunu "Kimlik Yokluğu" ya da "Sahte Kimlikler" olarak nitelemiştir.¹⁸

Modern zamanların kimlikle ilgili en dikkat çekici yönlerinden biri belki de en önemlisi kişinin kimliğini seçebilir olmasıdır. Böylece kişi birey vasfını da kazanmış olmaktadır. Ancak modern kimlik seçilebilir olmakla birlikte kolay vazgeçilebilir değildir. Modern kimlikle post-modern kimlik arasındaki en temel fark bu olsa gerekir. Yine Şimşek'in aktardığına göre Zygmunt Bauman'ın modern kimliği anlatmak için kullandığı hac yolcusu metaforu ile post-modern kimliği açıklamada kullandığı turist metaforu

¹² Dalbay, "'Kimlik' ve 'Toplumsal Kimlik' Kavramı", 169.

¹³ Gürtaş, "Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma", 311-312.

¹⁴ Dalbay, "'Kimlik' ve 'Toplumsal Kimlik' Kavramı", 170.

¹⁵ Polan S. Alpman, "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: İnşacı Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 21/2 (Ekim 2018), 6.

¹⁶ Gürtaş, "Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma", 313.

¹⁷ Erol Erkan, "Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature And History Of Turkish or Turkic* 8 (Summer 2013), 1827-1828.

¹⁸ Sefa Şimşek, "Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri", *U.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (2002), 31.

meseleyi özetleme açısından kıymetlidir. Modern insanın kimlik arayışı, mabedine ulaşmak için yollara düşen, yakıcı güneş, kızgın kum ve kum fırtınaları ile didinen, yolunu bulmak için mücadele eden hac yolcusuna benzer. Dolayısıyla modern kimlik bir arayıştır, uzun bir süreci içerebilir ancak o elde edildikten sonra onu korumak için çaba sarf edilir. Post-modern kimliğin metaforu ise gezgin kişidir. Dünyayı dolaşmaya çıkan bu kişi pek çok yere uğramakta, kısa bir süre konakladıktan sonra oradan ayrılmaktadır. Burada modern kimliğin aksine, kimlik, sürekli değişebilen bir karaktere sahiptir.¹⁹ Geleneksel kimlikle modern kimlik seçimlik noktada ayrılırken kimliğin bekası noktasında birleşirler, post-modern kimlik ile modern kimlik seçimlik hususunda mutabık iken, beka noktasında birbirlerinden ayrılırlar.

Modern felsefe ile post-modern felsefeyi birbirinden ayıran unsurlardan birisi de teolojik meselelere yaklaşımlarıdır. Modern felsefede tanrı ihmal edilip, tanrısal güç akla tevdi edilirken, post-modern dönemde akla yüklenen değerle birlikte tanrının hakikati kabul edilmiştir. Ancak burada şu hususa dikkat etmek gerekir. Post-modernizmin tanrısı ya da dini, seküler hayata bir meydan okuma değildir. Bunun yerine modern anlayışın sebep olduğu toplumsal parçalanmanın önünü, “Manevi Bütünlük” mottosuyla toplumsal bağların kuvvetlendirilmesi, dönem dini anlayışının ana hedefini oluşturmaktadır.²⁰ Toplumsal kimliğin oluşmasında tarih, gelenek-görenek, dil ne kadar önemli ise kültür inşasının önemli elemanlarından olan din de o kadar önemlidir.²¹ Şimşek, Tajfel ve Turner gibi kuramcıların, toplumsal kimliği izah ederken kişinin etnik kökenini saymalarından başka Müslümanlık gibi dini aidiyetlerini de ifade ettiklerini belirtmiştir.²² Çünkü pek çok kişi için kimliğin oluşumunda dinin etkisi oldukça yüksektir.²³ Muhammed Arıcan ve Ramazan Bulut’un Avrupa’da yaşayan Türkler üzerine yapmış oldukları çalışmada “*Ben Türk’üm, Sandıklılıyım, Afyonluyum. Gurbetçi, yabancı, Almanca gibi yakıştırmaların hiçbirini kabul etmiyorum. Bundan başkasını olamam. Türkoğlu Türk’üm ve Müslümanım.*”, “... Tamamen Fransız kültürüne ya da tamamen Türkiye kültürüne aitim demem yanlış olur. Ortak noktalar, ortak paydaşlar noktasında

¹⁹ Şimşek, “Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, 32.

²⁰ Erkan, “Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik”, 1830-1831.

²¹ Zeynep İskefiyeli, “Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hıristiyanlık, Kilise ve Misyonerler”, *Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (Eylül 2014), 231.

²² Şimşek, “Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”, 35.

²³ Zengin, “Almanya’da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine”, 250.

kendimi şekillendiriyorum. Kendimi de Müslüman olarak adlandırabilirim.”, “Ben kendimi Türkiye’ye ve İslam’a ait hissediyorum.”, ifadeleri bu durumu özetler niteliktedir.²⁴

Bambu Sapı romanı incelenirken nitel veri analizi yöntemlerinden söylem analizi tekniği kullanılmıştır. Söylem analizi kullanılmasının nedeni, söylenenlerin sadece bir söz olmadığı, bunun yanında, sosyal hayatı kurgulayan, kişiler arası ilişkileri inşa eden, politik bir niteliği olduğu kabulünden dolayıdır.²⁵ Kimlik, din, kültür ve göçle ilgili literatür taranmış ve temel kaynağımız *Bambu Sapı* romanındaki veriler bu bilgiler ışığında ele alınmıştır. Roman kahramanı İsa’nın kimlikle ilgili sorununun derinleşmesine sebep göç olgusudur. Bu yüzden göç bağlamında kültür-kimlik ve göç dolayımından din-kimlik bunalımı yine literatür çerçevesinde ele alınmıştır. İsa’nın içinde bulunduğu kimlik krizinden çıkma gayretleri de kimlik açısından incelenmiştir. İsa’nın göç-kültür özelinde aidiyet algısı nasıldır? Yine İsa’nın göç- din bağlamında aidiyet algısı nasıldır? İsa’nın kimlik oluşumunda, göçün, kültürün ve dinin bir etkisi var mıdır ve varsa nasıldır? Soruları problem cümlelerimizi oluşturmaktadır. Eser özelinde coğrafya, dil, din, kültür ve toplumsal algıların kimlik üzerindeki etkisinin, taranan alan yazın bulgularıyla desteklenerek tespit edilmesi, makalenin amacını oluşturmaktadır.

Literatür tarandığında din-kimlik, kültür-kimlik ve göç-kimlik alanlarında bolca yazın olduğu görülmüştür. Çalışmamıza kaynaklık eden *Bambu Sapı* romanıyla ilgili de Adnan Arslan’ın *Suûd es-Sen’ûsî’nin Sâku’l-Bâmbû Romanında Aidiyetsizlik Bunalımı*²⁶ adlı makalesinin, romanın geniş bir özetiyle birlikte aidiyet konusuna değindiği görülmüştür. Yine Mahmud Hilal ile Abdussamed Yeşildağ’ın birlikte ele almış oldukları *Saq el-Bambu Romanı Üzerine Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme*²⁷ adlı çalışma tetkik edilmiştir. Çalışmanın kadın, sınıf, din ve sembolik analiz başlıkları altında ele alındığı görülmüştür. Ancak Türkçe yazılmış akademik çalışmalar arasında, edebi bir eser içeriğinden hareketle göç, kültür, din başlıkları altında kimlik çalışmalarına rastlanmamıştır. Makale bu yönüyle önem arz etmektedir.

²⁴ Muhammed Arıcan - Ramazan Bulut, “Avrupa’da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği”, *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 4/1 (Nisan 2020), 70.

²⁵ Songül Sallan Gül - Özlem Kahya Nizam, “Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42/1 (2021), 189.

²⁶ Adnan Arslan, “Suûd es-Sen’ûsî’nin Sâku’l-Bâmbû Romanında Aidiyetsizlik”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (Aralık 2019), 993-1008.

²⁷ Mahmud Hilal - Abdussamed Yeşildağ, “Saq el-Bambu Romanı Üzerine Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme”, *Modern Arap Romanına Sosyolojik Bir Bakış Denemeleri* (Ankara: İKSAD, 2020), 83-97.

1. Yazar Hakkında

Kuveytli roman yazarı ve bir gazeteci olan Su'ûd es-Sen'ûsî 1981'de Kuveyt'te dünyaya gelmiştir. İlk romanı Aynalar Tutsağı ile 2010 yılında Leyla Osman Ödülü'nü, bir yıl sonra 2011'de, el-Arabî dergisi ve BBC Arapça tarafından düzenlenen yarışmada kısa hikâyesi, *Bonsai ve Yaşlı Adam* ile birincilik ödülünü kazanmıştır. 2013'te Uluslararası Arapça Kurgu Ödülü'nü Sâku'l-Bâmbû (Bambu Sapı romanı) ile elde etmiştir.²⁸

1.1. Eserleri

Secînu'l-Marâyâ (Ayna Tutsağı - 2010)

el-Bûnsây ve'r-reculu'l-'Acûz (Bonsai ve Yaşlı Adam - 2011)

Sâku'l-Bâmbû (Bambu Sapı - 2012)

Fi'rânu Ummî Hissa (Annem Hissa'nın Fareleri - 2015)

Hamâmu'd-dâr (Evin Güvercinleri - 2017)

Nâkatu Sâliha (Sâliha'nın Devesi - 2019)

2. Romanın Özeti

Bambu Sapı romanı, İsa isminde annesi Filipinli, babası Kuveytli bir erkek çocuğunun kimlik arayışından bahsetmektedir. İsa'nın annesi Josephine Filipinli fakir bir ailenin kızıdır. Aile o kadar fakirdir ki Josephine'nin ablası Aida ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hayat kadınlığı yapmıştır. Josephine eğitimini tamamlamak istemesine rağmen ablasının düşmüş olduğu duruma düşmekten korktuğu için Kuveyt'e hizmetçi olarak çalışmaya gider ve eğitimini yarıda bırakır. Bir süre sonra Josephine, hizmetçi olarak çalıştığı evin oğlu Raşid ile duygusal bir yakınlaşma yaşar. Tam olarak anlamadığı bir dil ve kültürde yapılan nikâh ile bu duygularını meşrulaştırmış olurlar. Dini olarak bu evliliği meşrulaştırmış olmalarına rağmen sosyal yaşamda bir meşruiyet kazandıklarını iddia etmenin imkânı yoktur. Çünkü ne Raşid'in annesi ne de yaşamış oldukları toplum Filipinli bir hizmetçiyle Kuveytli itibarlı bir erkeğin evlenmesine hoş bakmayacaktır. Bu evlilikten doğan İsa'nın dramı da Filipin kültürüne ait bir anne ile Ortadoğu kültüründen Müslüman bir babadan doğmakla başlar. Çünkü İsa doğar doğmaz babası İslâm'ın bir umdesi olan ezanı sağ kulağına okumuştur. Sonrasında babaannesinin baskılarından dolayı annesi ile birlikte Filipinler'e geri dönmek zorunda kalmıştır. Döndükleri yer, kültür olarak İsa'nın doğmuş olduğu yerden çok

²⁸ Vefa Cebir Osman, *Tecrubetu Su'ûd es-Sen'ûsî er-Rivâ'iyeti - Dirâse Tahlîliyye Nakdiyye - Rivâyetu Fi'râni Ummî Hissa Enmûzece* (Filistin: Cami'atu'n-Necâh el-Vataniyye Kulliyetu'd-Dirâseti'l-'Ulya, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 8.

farklıdır. Annesi, İsa'nın, babasının memleketine döneceğinden emin olduğu için ona herhangi dini eğitim vermemiş ancak İsa'nın teyzesi ve çevresi onu Hristiyan kültürüne göre şekillendirmeye gayret etmiştir. Dahası İsa, Chang isimindeki Budist arkadaşından da dini konularda etkilenmiştir. Annesinin tahmin ettiği gibi İsa, on sekizli yaşlarda Kuveyt'e döner. Bu göç onun kimlik krizini daha görünür hale getirmiştir. Cebinde Kuveyt kimliği olmasına rağmen Filipin siması, Kuveytlilerin onu ötekileştirmesine yetmiştir. Doğumunda kabul etmediği babaannesi, onu yine kabul etmemiş, İsa Filipinli hizmetçi muamelesi görmüş, babaannesi onu hizmetçilerin kaldığı bir odaya yerleştirmiştir. Halaları, ailelerinin ve çocuklarının itibarları için, ona para vermeleri karşılığında Filipinler'e dönmesini bile teklif etmişlerdir. Müslüman bir çevreden etkilenen İsa, Müslümanlar gibi namaz kılmaya, oruç tutmaya gayret etmiştir. Bu yeni dini kimlik arayışında dostu İbrahim'in ona samimi davranması, gönülden onunla ilgilenmesi İsa'yı derinden etkilemiştir. Ancak bu süreç zannedildiği gibi kolay olmamıştır. İsa, bir taraftan İslâm'ı öğrenmeye çalışırken diğer taraftan Hristiyan ve Budist din anlayışıyla İslâm'ı kıyas etmiş ve tereddütler içerisinde uzun bir süre bocalamıştır.

3. Göç, Kültürel Çatışma, Kimlik

Bir hareketin göç olarak nitelenebilmesi için kayda değer bir mesafeden yani yaşanan yere uzaklıktan ve kişilerin yaşamlarını etkileyecek kadar geçmesi gereken bir süreden bahsetmek gerekir.²⁹ Bireysel yahut toplumsal bir hareketin adı olan göç, insanlık tarihi kadar köklü bir kavram olsa da modern zamanlarda yoğunluklu olarak toplumların gündemine girmiştir. Her ne kadar tarihsel olarak göçlerin temelini iktisadi meseleler oluştursa da siyasi ve sosyal konular, dini meseleler, tabiat olayları gibi pek çok olgu, göçün sebepleri arasında sayılabilmektedir. Göç yalnız toplumsal bir hareket değildir, o, aynı zamanda bireyin kültürel yaşamına etki eden bir durumdur. Kısacası göç, bireyin bedensel algıları üzerinde değişime yol açabildiği gibi psikolojik yapısını da biçimlendiren çok yönlü bir olgudur.³⁰ Şöyle ki; göç eden kişinin göç ettiği ülkede ilk karşılaşacağı sorun, o ülkenin sosyal sermayesinden mahrum olmaktır. Bu durumda kişi, o toplumun toplumsal yaşamına dâhil olamayacağından, o kültüre yabancılaşmış olacaktır. Ötekileştirilmenin psikolojik baskılarına dayanmak güçtür. Kişi üzerindeki bu tür sıkıntılardan kurtulmak için

²⁹ Barış Çağırkan, "Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/8 (2016), 2614.

³⁰ Arıcan - Bulut, "Avrupa'da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği", 67.

memleketinden gelirken getirmiş olduğu, eski toplumu için anlamlı, yeni yurdu için değeri olmayan kültür bagajını dönüştürmeye başlayacaktır.³¹ Örneğin Türkiye'ye gelen Suriyeli pek çok kişinin, özellikle kamusal görünürlükleri daha fazla olan erkeklerin, yöresel kıyafetlerini terk etmeye başlaması gibi. Aslında değişen sadece kıyafet değildir. Değişen kıyafetle birlikte kıyafetin taşımış olduğu anlam, psikolojik bagajdır. Bu şartlar altında bir kültür havzasından diğerine göç etmiş olan bireyler, yeni bir sosyalleşme evresi yakalamak durumunda kalırlar. Bu sosyalleşmenin sonucunda, eskiden var olan ve yeni sosyalleşme neticesinde edindiği kimliklerden farklı, tüm bunları kapsayan bir kimlik edinmesi olağandır.³² İşte bu durum, modern toplumların kayda değer unsurlarından olan çok kültürlü sosyal yapıları; göç eden insanların, nihayetinde, göç olgusunun yarattığı kaçınılmaz durumlara bir işaret olarak anlamayı mümkün kılacaktır.³³

Göç etmenin kendine özgü dinamikleri vardır. Göç eden kişilerin hazır bulunuşluğu ne olursa olsun; göç, gönüllü-zorunlu, bireyin dile yatkınlığı olsun olmasın, erkek-kadın, cinsiyetin ne olduğu, göçün tehcir şeklinde olup olmaması, zamanlamanın uygun olup olmaması ya da göç edilen ülkede karşılaşma biçimleri bakımından göç edenler için avantaj yahut dezavantaj oluşturması sonucu pek etkilemeyecektir; göç edenlerin hepsinin bir uyum problemi yaşayacakları muhakkaktır. Yeni duruma ve yeni kültüre adaptasyon, değişimin gerekçesini oluşturmaktadır.³⁴

Bu yönüyle göç, insanların konforundan ödün vermesi demektir. İnsanın konfor alanından ayrılması, gideceği yerde nasıl bir yaşam süreceğine dair endişeleri daha hedef ülkeye varmadan hatta yaşadığı yerden ayrılmadan başlar. “Annem o sıralar bir seyahat çantası almayı ve sürgünün gerekliliklerini düşünüyordu, kabul edilmeden önce hayalleriyle kaçtı...” bir taraftan ülkesinde yaşamış olduğu sorunlar ki; roman kahramanının annesi Josephine, ekonomik olarak öylesine zor durumdadır ki fakirlikten kurtulmak için hangi ülkeye çalışmaya gideceğini bile “Yurtiçi Çalışma Bürosu’nda öğrenir.³⁵ Kuveyt’e gitmek planlanmış bir şey değildir. Zaten böyle bir ülkenin varlığını da ilk kez o büroda öğrenir. Diğer taraftan gideceği ülkede onu nasıl bir akıbetin beklediğini de bilmemektedir.

³¹ Arıcan - Bulut, “Avrupa’da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği”, 73.

³² Çağırkan, “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”, 2621.

³³ Çağırkan, “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”, 2618.

³⁴ Mehmet Ali Akıncı, “Fransa’daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Algıları”, *Bilik* 70 (Haziran 2014), 29-30.

³⁵ Su’üd es-San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû* (Beyrut: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-‘Ulûm, 2012), 28.

Özellikle modern zamanlarla birlikte göçün mahiyeti çoğunlukla ekonomik sebeplerden olmuştur. *“Paramı paylaşmayı, bedenim üzerindeki özgürlüğümü bana verdiklerinden dolayı razı oldum. Bedenimi nasıl istersem öyle kullanırım.”*³⁶ Olayların geçtiği dönemlerde Filipinler’de ekonomik hayat o kadar güçtür ki; kadınlar hayatta kalabilmek için bedenlerini satmaya zorlanmışlardır. Roman kahramanının annesi böyle bir sonuçtan kaçmak için kendisini nelerin beklediğini bilmediği bir ülkeye adeta kaçar. *“Annem bu yerin kültürü hakkında hiç bir şey bilmeden buraya çalışmaya geldi.”*³⁷

Birey kendisini çevreleyen ortamın ürünüdür. Bireyi bir bağlam içerisinde değerlendirmek için ortak bir tarihe ve ortak bir kültüre ihtiyaç vardır.³⁸ Böylece birey, yaşadığı dünyaya her gün yabancılaşmış olarak doğmasın. Ortak paydalar olan dil, din, kültür gibi unsurlar kişilerin kimliklerini inşa eden ortak değerlerdir. Öyle ki; artık Aydınlanma dönemi filozoflarının, insan doğasının her yerde aynı ve tek olduğu, dinlerin ve kültürlerin çatışma doğuran amorf çeşitlilik yarattığına dair inançları genel kabul görmekten uzaktır.³⁹ Bunun aksine insanın tarih üstü olamayacağı, bireyin kültür, tarih, din gibi sosyal bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiği, kimliğin kültürle anlamlı hale geleceği düşüncesi ağırlık kazanmaktadır.⁴⁰

Göç sonrası adaptasyon süreci boyunca kültürel farklılıklardan dolayı göç edenlerle mukim durumda olanlar çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Kültür uyuşmazlığı sebebiyle iki tarafın gösterdiği tavırlar ve bunlara geliştirilen tepkiler kültürel çatışmanın kaynağını oluşturmakta, kimlik krizine yol açabilmektedir. İki dilli, çok kültürlü melez kültürlerin ortaya çıkmasının zemini böyle oluşmaktadır. Anne Kuveyt’e indiği vakit ilk yüzleştiği sorun Kuveyt insanının kendi ülkesindeki insanlara benzemediğini fark etmesidir. Yüzler benzemez, bakışlar benzemez ve bu yüzlerin, bu bakışların anlamları da ülkesindekinden çok farklıdır. Dilleri; ayrı dünyaları, farklı insanları, değişik olayları anlatmaktadır. Üstelik birbirine benzemeyen sadece insanlar değil, buraların doğası da bildiği doğaya benzemez. Öyle ki; her yerde aynı olan güneş, Josephine’e ilk zamanlar bir farklı gelir ve o, bu duygusunu hayretler içerisinde şöyle ifade eder. *“İlk başta bunun benim tanıdığım güneş olduğundan şüphelendim!”*.⁴¹

³⁶ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 28.

³⁷ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 29.

³⁸ Erincik, “Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu”, 2618-2619.

³⁹ Dalbay, “‘Kimlik’ ve ‘Toplumsal Kimlik’ Kavramı”, 166.

⁴⁰ Erincik, “Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu”, 219.

⁴¹ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 29.

İsa Kuveyt'te doğmasına ve sağ kulağına o ülkenin dini, İslam'ın simgesi olan ezan okunmasına rağmen orada uzun süre kalamaz ve Filipinler'e annesinin memleketine dönmek zorunda kalır. Çocuğunun bir gün Kuveyt'e babasının yanına döneceğinden emin olan anne, sosyalleşmenin, dolayısıyla kimlik inşasının önemli aktörlerinden olan din konusunu çocuğuna öğretmede ihmalkâr davranır.⁴² Ancak İsa, on iki yaşına geldiğinde teyzesinin de baskısıyla Katolik bir kilisede, bu defa Hristiyan inancına göre asli suçtan arınmayla birlikte yeniden doğuşu simgeleyen vaftiz olmuştur.⁴³ Hakikatinde çocuğun yaşadığı önemli ilk kriz bu değildir. Onun her gün yanında taşımak zorunda olduğu, varlığının ayrılmaz bir parçası olan ismi de kimliğini tarumar eden bir hakikatin dışı vurumu gibidir. O, Kuveytli Müslüman bir babanın koyduğu adla İsa, Filipinli Hristiyan bir annenin isimlendirdiği Jose, bir Arap ülkesinde doğduğu için Filipinlilere göre Arabo, nikâhlı bir birlikteliğin çocuğu olmasına rağmen yabancı bir babadan olduğu için annesinin iffetsizliğine bir göndermeyle orospu çocuğudur. Bu yönüyle İsa'nın yaşamı, modern kimliği kavramsallaştıran ve temellendiren Erik Erikson'un hayatına oldukça benzemektedir. Erikson nikâhsız bir ilişkiden dünyaya gelmiş ve babasını hiç tanımamış bir çocuktur. Annesinin Yahudi olmasından dolayı Yahudi okulunda okuyan, uzun boyu, sarışın ve mavi gözüyle alay edilen bir çocuktur. Çünkü tipolojik olarak Yahudilere benzemektedir. Erikson yaşamış olduğu bu travmalar neticesinde sorununu teşhis etmiş ve "Kimlik Krizi" olarak tanımlamıştır.⁴⁴ Filipinler'in Jose'si, Kuveyt'in İsa'sı da Kuveyt'e giriş yaparken simasına vurulmuş kimlikten dolayı resmi kimliğini kanıtlamak için acı bir deneyim yaşamıştır.

"İnsanlar, Pasaport Kontrol memurlarının önünde sıraya girerek pasaportlarını mühürlettiler. Her sıranın başında, en üstte, bazılarında "G.C.C. CITIZENS" [Körfez Ülkeleri Vatandaşları] ve diğerlerinde ise: "Diğer Ülkelerin Vatandaşları" yazan tabelalar vardı. Bu sıraların önünde şaşkın bir halde durdum. Birlikte uçtuğumuz Filipinlilerin durduğu sıralara gitmeli miyim? Yoksa benzediğim insanların durduğu sıraya mı?"⁴⁵

Sorun İsa'nın hangi bölümde duracağıyla sınırlı değildir. Yüz hatları bir Kuveytliден ziyade Filipinlilere benzediğinden, görevli ona, Kuveyt vatandaşlarının değil diğer ülke vatandaşlarının sırasını beklemesi gerektiğini kaba bir edayla ve bağırarak hatırlatır. Daha da tuhaf olanı bu yüzün, bir Kuveytliye ait olamayacağını düşünen genç bir Filipinlinin, İsa'ya durduğu sıranın Körfez ülkelerinden gelenlerle Kuveytlilere ait olduğunu

⁴² San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 63.

⁴³ Şinasi Gündüz, *Hristiyanlık* (İstanbul: İSAM, 2006), 140-141.

⁴⁴ Asude Bilgin - Aynur Oksal, "Kültürel Kimlik ve Eğitim", *ACJES* 2/1 (Haziran 2018), 84.

⁴⁵ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 185.

söylemesidir. İsa, memurun bu tutumunu şöyle ifade edecektir. “Yüzümden dolayı pasaportuma bakmadan beni reddetti.”⁴⁶ Filipinlilerin Arabosu, Kuveytlilerin Filipinlisi olmuş olduğu isim ve taşımış olduğu yüz sebebiyle aidiyet sorunu yaşamaktadır.

Kelime olarak bir şeye bağlanmayı, bir yer ya da kimseye bağlı olmayı, ilişkiliği ifade eden aidiyet kavramı, bireyin din, toplum ve kültürel açıdan mensubiyetine atıfta bulunur. Bu kavramı keskin bir şekilde karşımıza çıkaran temel neden, insanın doğumuyla başlayan ve ancak ölümüyle nihayete erecek olan din, siyaset, kültürel yaşam, eğitim gibi süreçler sayesinde, bireyin sosyalleşeceği kimlik ya da kimliklerin kazanımından dolaydır. Böylece birey hem duygusal açıdan hem de mekân olarak nereye ve neye ait olduğunu kestirebilecektir.⁴⁷ Çünkü bir toplumda bazı insanların hoşuna giden, iyi dedikleri şeyler diğerleri için iyi olmayabilir.⁴⁸ Bu durumda ben ve ötekiler ayrımı kendini gösterecek, ötekiler açısından kimlik bir aidiyet sorununa dönüşecektir.⁴⁹ İsa'nın Kuveyt'e dönüşünde yaşamış olduğu durum yukarıda özetlendiği gibi bir aidiyet sorunudur. Filipinler'den gelirken düşündü mü bilinmez ama o, Kuveyt'te ünsiyet kurmak için istediği şeylerden bazıları Filipinli bir yüz, Filipin'e ait bir nesnedir. “Kapıda bizi karşılayan Filipinli yüz ve evin oturma odasına dağılmış vazolardaki bambu sapları, bana aşinalık hissi verdi. Ve o lüks vazolarda kıymetsiz bambular neyse ben de et-Tarûf'un (babamın) evinde öyleydim.”⁵⁰ Oysa İsa Filipinler'de sahilde çalışırken Kuveyt'ten gelen turist gençlere dayanılmaz bir yakınlık hissetmişti. Onları takip etmek, onlara annesinin öğrettiği gibi Müslümanların selamını vermek, onlarla konuşmak için çok büyük arzu duymuştu. “Hey! Durun... Benim adım İsa”⁵¹ diye seslenerek, Müslüman toplumda kullanılan Müslümanlara özgü bir isimle dikkatlerini çekmeye çalışmıştı. İsa, Kuveytlileri simalarından tanımıştı yani bu yüzlere yatkındı ancak Kuveyt'e göç edince bu tanıdık simalar bir anda yabancılaşmıştı. Zaten Filipin'de turist olarak bulunan Kuveytliler, İsa Kuveytli bir babadan olsa da yadsıdıklarını şu cümle ile belli edeceklerdi. “Evet... Haklısın... Kuveytli... Ama made in Philippines”.⁵² Kuveytli turistler dönerlerken İsa'ya yüzünde taşıdığı kimliğini hatırlatmaktan geri durmadılar. Çünkü İsa'nın

⁴⁶ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 186.

⁴⁷ Arıcan - Bulut, “Avrupa'da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği”, 67-68.

⁴⁸ Mustafa Limoncu, *Suçta Sürüklenen Çocuklar ve İnfaz* (Ankara: Nobel Bilimsel, 2022), 21.

⁴⁹ A. Müslim Akdemir, “Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2010), 44.

⁵⁰ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 217.

⁵¹ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 151-152.

⁵² San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 159.

yüzünde taşıdığı kimlik, cebinde taşıdığından daha ayırt edici idi. “Ama her kimsen, o sıfatla oraya (Kuveyt’e) gitmeyi aklından bile geçirme.”⁵³

Meselenin yalnız bir çehre meselesinden çok daha karmaşık olduğunu İsa acı tecrübelerle öğrenecektir. (Kuveytliler): “Oradaki [Kuveyt’teki] Red Horse... Varlığını kabul etmeyecek... Seni toynaklarının altında ezecek dostum.”⁵⁴ Kuveytli turistlerin İsa’nın Kuveyt’e gitme isteği karşısında, ona tavsiyeleri, memleketinde kalması ve orada “Red Horse” adlı alkollü içecekten içmesi yönündedir. İsa itirazla; bu içeceği Kuveyt’te de içebileceğini ifade edince; yanıtları ötekileştirme duygusunun satirik üslubunu yansıtır. (Muhtemelen şişenin üzerindeki at resminden dolayı), toplumun İsa’nın varlığını kabul etmeyeceği ve atın toynaklarının, yani toplumsal yargıların onu ezeceğini söylerler.

Kuveytliler haklı çıkmışlardı. İsa Kuveyt’e ulaştığında onu kabullenmede zorlanan ilk kişiler, ya da kabullenemeyenler yabancılar değildi. İsa’nın babaannesi ve halaları onun varlığından rahatsız olmuşlar ve aile itibarlarının zedeleneceğinden, çocuklarının geleceklerinin sıkıntıya gireceğinden endişe duymuşlardı.

“[Nuriye hala] babaannemin evinden ayrılmadan önce “Evlene çağında bir oğlum ve bir kızım var. Bu Filipinlinin evliliklerini engellemesine izin vermeyeceğim” dedi.”⁵⁵ Avâtif hala her ne kadar İsa’nın kendi oğulları olduğunu iddia etse de diğerleri, özellikle Nuriye hala, onun varlığını kökten reddediyordu. Kocalarının bu durumu öğrenmeleri durumunda ne yapacaklarını, meseleyi onlara nasıl izah edeceklerini bilemediklerini söylüyorlardı. En iyisi mevzuyu para yoluyla hallederek, İsa’nın ana vatanı olan Filipinler’e geri gönderilmesiydi. Hem de Raşit’in soy isminden İsa’yı mahrum bırakarak.⁵⁶

Elbette sorun yaşayan başkaları da vardı. İsa’nın insan hakları aktivisti olan diğer halası Hind Et-Taruf; insan hakları savunucusu olarak yeğenini tüm bu yaşananlara rağmen kabul etmesi gerekiyordu. Bu onun savunmuş olduğu ilkelerin bir gereği idi ancak bu durumda yaşamış olduğu toplumsal normlara göre ötekileştirilmeyi göze almalıydı. İlkelerinden vazgeçerek güvenilirliğini mi feda etmeli, yoksa İsa’nın varlığını kabul ederek yadsınmayı mı seçmeli idi.⁵⁷ Sonunda kimseyi memnun etmeyen bir ara yol bulunmuş görünüyordu. İsa, eğer babaannesinin evinde barınmak istiyorsa hizmetçi, aşçı ve şoför gibi

⁵³ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 162-163.

⁵⁴ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 163.

⁵⁵ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 223.

⁵⁶ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 222.

⁵⁷ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 222.

çalışanlara durumdan bahsetmeyecek ve yeni aşçı sıfatıyla orada, hizmetçi katında kalabilecekti.⁵⁸ Sınırlama yalnız çalışanlarla ilgili değil, hafta sonları ziyarete gelen halaların koca ve çocuklarını da kapsıyordu. Bu yüzden İsa odasından çıkamazdı.⁵⁹ Dışarıda durum çok farklı olmayacaktı, terkedilemeyen sima, polislerin dikkatinden kaçmayacak, kimliğini evde unutan İsa, bir Filipinli olarak hapsi boylayacaktı.⁶⁰

İsa'nın "Ömrümü isim, din ve vatan arayarak geçirmek kaderimde var"⁶¹ ifadesi, fiziken olduğundan çok daha fazla psikolojik göçün zorluklarını anlatması bakımından önemlidir. Göçmenlerin, göç ettikleri yerin yalnızca dillerini öğrenmeleri, sosyal hayatlarını kotarmada yeterli bir unsur değildir. Yaşanılan yerle toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için yerleşik kültürü de öğrenmek ve ona göre tavır geliştirmek gereklidir. Bu da kaçınılmaz olarak bireyde bazı değişiklikleri zorunlu kılar.⁶² Çünkü dünya görüşlerimizi, hobilerimizi, inançlarımızın yapılandırılmasını ve pratiğe dökülmesini, felsefemizi biz tek başımıza elde edemeyiz ve de bu değerleri yalnız yaşayamayız. Kültürel kimliğimizin oluşması için bir kültür havzasına ihtiyacımız vardır.⁶³ Göç, aynı zamanda bu kültür havzasını terk etmek ve yenileriyle yüzleşmeyi gerektirir. Her ne kadar günümüzde iletişim ve ulaşım vasıtalarıyla dünya genelinde kültürel bazı unsurlar benzeşse de farklı coğrafyalarda, farklı toplumlarda pek çoğu benzeşmemektedir. "Erkeklerin burada birbirlerini selamlarken öpüşmelerinden çok etkilendim. Aslında tam bir öpücük sayılmaz ama olmak üzere. Tokalaşırken yanaklarını birbirlerine değdirirler."⁶⁴ Mahrem mesafenin toplumdan topluma değiştiği gerçeğinden hareketle Müslüman bir toplumda sarılmak, kucaklaşmak samimiyet göstergesi iken İslam dışı toplumlarda yetişen bireyler için bu durum tuhaf karşılanabilmektedir. "Onlardan biri "Selamün aleyküm" diye fısıldayarak önümüzden geçiyor ve sonra yürümeye devam ediyor ki, Gassân "ve aleyküm selâm" diye cevap veriyor. Ona tekrar sordum: "Onu tanıyor musun?" Başını hayır dercesine salladı."⁶⁵ İslam coğrafyasında yaygın olan selamlaşma kültürü yine diğer unsurlar için yadırganacak bir durum olabilmektedir. Göçmen bireyler göç ettikleri ülkenin hâkim

⁵⁸ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 229-230.

⁵⁹ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 244.

⁶⁰ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 315.

⁶¹ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 65-66.

⁶² Akıncı, "Fransa'daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Algıları", 30.

⁶³ Akdemir, "Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu", 44.

⁶⁴ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 203-204.

⁶⁵ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 203.

kültürünü süreç içerisinde tanımaktadırlar ancak en sancılı mesele kendilerini yeniden tanımlamalarında çektikleri zahmettir.⁶⁶

1.2. Din ve Kimlik

Bireylerin kimliklerini oluşturmada etkili olan gelenek, görenek, dil, etnik köken, vatan gibi unsurların yanı sıra zikredilmesi elzem olan gerçekliklerden birisi de dindir.⁶⁷ Çünkü dinlerin sunmuş olduğu Tanrı anlayışı, insana atfettikleri kıymet, evren tasavvuru ve değer yargıları, bireyin kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir.⁶⁸ Bunun yanı sıra din, dini kurumlar aracılığıyla ahlaki değerlerin esasını oluşturarak sosyal yaşamı düzenler.⁶⁹

İsa'nın yaşamış olduğu sorunlardan birisi de bir dine aidiyettir. O bir vatansız olduğu kadar, farklı dinlere inanan anne-babadan kaynaklı tereddüt yaşamasından ötürü, hiçbir dinin mümini de değildir. Üstelik Filipinler'de kaldığı süre boyunca arkadaşlık ettiği Chang'ın çağrısı Budizm'edir. İsa bu durumu tek cümle ile şöyle özetleyecektir. “Ömrümü isim, din ve vatan arayarak geçirmek kaderimde var.”⁷⁰ Çocuk için dinî kimlik; güvenme, güvenli bağlanma ve bir güce dayanma ihtiyacını karşılar.⁷¹ Ayrıca birey, edinmiş olduğu dini kimlik sayesinde, manevi tatminin yanı sıra dini aidiyet vasıtasıyla ötekileştirilmekten korunmuş olacak ve böylelikle sosyalleşmesinin önü açılacaktır. Dini bir gruba dâhil olması bireyin güvenlik algısını tahkim edebilir. Bazı durumlarda dini gruplar üyelerine eğitim fırsatı ve ekonomik imkânlar sunabilir. Tüm bunlar hesap edildiğinde dinin bireylere psikolojik ve sosyolojik birtakım katkılarının olduğunu söylemek mümkün olacaktır.⁷²

Din, bazen kişinin kimliğini tanımlamasında aracı bir fonksiyon üstlenir.⁷³ İsa, anne-baba-arkadaş üçgeninde bîkarar kalmasaydı; mesela annesinin tâbi olduğu din olan Hristiyanlığı kabul etmiş olsaydı, inanç ve eylem dünyası arasında ciddi bir çatışma yaşamayacak, uyumlu bir yaşam sürecekti. “...Manila'da ailemle birlikte hali vakti yerinde bir Hristiyan olarak yaşadım, her gün insanlar arasına karıştım, araba egzozlarını solumak için

⁶⁶ Çağırkan, “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”, 2617.

⁶⁷ Aslı Yayak, “Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 779.

⁶⁸ Zengin, “Almanya'da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine”, 250.

⁶⁹ Mustafa Yıldırım, *İlahiyatçı Dindarlığı* (Konya: Palet Yayınları, 2022), 35.

⁷⁰ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 66.

⁷¹ Mustafa Çoban, “Dinî Referanslarda Ailenin Sorumluluğu Bağlamında Çocuğun Dinî Eğitimine Dair Bazı İlkeler”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (ts.), 194.

⁷² Ali Ayten, “Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 107.

⁷³ Çağırkan, “Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler”, 2617.

ciğerlerimi ve cildimdeki gözenekleri açardım.”⁷⁴ Meselenin dinginlik, sükûnet olduğunu, maddi tarafının ikincil bir öneme sahip bulunduğunu roman kahramanımız örtük olarak ifade eder. “...Veya açlıktan ve hükümetin baskısından korkmadan, güneyde Mindanao’da halkım arasında barış içinde yaşayan fakir bir Müslüman (olarak yaşadım).”⁷⁵

İsa’nın ıstırap çektiği durumların çoğu kimliğini oluşturacak konulardır. Filipinler’de ayrı, Kuveyt’te ayrı bir isim taşımak zorundadır. Aslında öyle bir ismi var ki onun ismi Müslüman bir babanın koymuş olduğu, İslami bir rumuz olmakla birlikte Hıristiyanların da verebildiği türden bir isimdir. Muhtemelen Hıristiyan anne yaşamış olduğu Hıristiyan çevreden ötekileştirilmemek için Hıristiyanların kullandığı şekilde oğlunu çağırılmaktadır. Fakat İsa için bu, telaffuzdan çok daha ciddi bir şey. Hangi dine, hangi topluma ait olduğuyla alakalı bir kimlik sorunu. Doğrusu bu makaleyi yazarken roman kahramanımızı hangi isimle nitelendireceğimize kolay karar veremedik. Bize kılavuzluk eden dini ve toplumsal aidiyetler oldu. Bizim için İsa’yı kullanmak Jose’yi kullanmaktan daha anlamlı, daha kolaydı. İşte İsa’nın karar vermesinde ona yardımcı olacak kadim bir geçmişi yoktu. İsa’nın milli bir marşa, bir bayrağa, bir futbol takımına gönül verebilmesi için onun aidiyet hissettiği bir vatanı olmalıydı. Ancak o böylesi bir durumdan mahrumdu. Ya da mutmain olacağı bir Tanrısı olmalı değil miydi? Ancak o vatan değiştirince Tanrısı da değişiyordu ve bu dinlerin Tanrıları bazı konularda anlaşamıyorlardı. Örneğin İsa, teyzesinin kızı Mirla ile evlenmek istediğinde teyzesi, Hıristiyan öğretilerine göre bu duruma karşı çıkmış, annesi kahkaha eşliğinde “ Bana öyle geliyor ki; sandığımdan daha hızlı Müslüman olacaksın!”⁷⁶ diyerek İsa ile alay etmiş olmakla birlikte Hıristiyanlığın yasakladığı bu nikâhı, İslam’ın yasaklamadığını bu sayede belirtmiş oluyordu. Peki, İsa, bu kimlik kargaşasında ne yapsın? Duygularını, eylemlerini nasıl kontrol etsin! Nasıl, neye ve kime göre bir yaşam sürsün. İsa, içerisinde bulunduğu bu çaresizliği şöyle ifade edecektir.

“Keşke bir konuda anlaşsalar... Tek bir şeyde... Beni uzun bir yolda bocalarken, net bir kimlik arayışında tek başıma bırakacaklarına... tek isim, bana seslenildiğinde dönüp bakacağım... Doğduğum, marşını ezberleyeceğim, toprağında huzur içinde yatmadan ağaçlarına ve sokaklarına hatıralarımı çizeceğim tek bir vatan... Kendim dışında hiç kimsenin inanmadığı bir dinin peygamberi olmak yerine inanacağım tek bir din (istiyorum).”⁷⁷

İsa’nın kendisini çok değersiz hissettiği zamanlar da olur. Hayalleri insani durumlarla alakalı olmayan noktalara kayar. Kimliksizliğin tereddüdüyle, bir yere, bir şeye

⁷⁴ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 64.

⁷⁵ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 64.

⁷⁶ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 110.

⁷⁷ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 63.

ait olamamanın verdiği acıyla kıvrılır. İnsan gibi yaşamak değil, karasinek gibi on günde yaşlanıp iki hafta içerisinde ölmeyi düşünür. Böylesi kısa bir ömür düşlemesine rağmen benliğiyle bir hesaplaşmaya girmemek onun en büyük emelidir. Çatışmasız iki hafta, hesapsızlık; kaygısız bir on beş gün, onun için yeter bir zamandır. Yeter ki, kimliğiyle kabul görmüş, kimliğiyle tanınmış, tanımlanmış olsun.⁷⁸

Kişinin yaşamış olduğu çevre ile dini kimliği arasında uyumsuzluk var ise bu kişi muhtemelen çatışma yaşayacaktır, içinden çıkılması güç sorunları göğüslemek zorunda kalacaktır.⁷⁹ Din, kimliğin önemli bileşenlerinden biri olduğu için ve din, psikolojik ve sosyal pek çok alana dokunduğundan etkisi büyük olmaktadır. İsa'nın dini tereddütler dinidir. Annesi onu, bir gün daha müreffeh bir ülke olan Kuveyt'e, babasının memleketine gönderme arzusundadır. Bu yüzden Hıristiyan din ve ritüellerini öğretmede ilgisiz kalmıştır. Ancak din sadece inançla sınırlı değildir. Muhtemelen dinler inananlarını motive etmek, görünürlük vasıtasıyla müminlerini artırmak çabasındadırlar. Bu yüzden dinlerin toplumsal aksiyon ve reaksiyonları toplumun bigâne kalabileceği kadar belirsiz değildir. İsa da toplumsal ayınlar karşısında bir dine ait olamamanın sıkıntısını yaşamaktadır.

“Rüyalarımnda, İsa'nın gülümsediğini görüyordum, çarmıha gerildiği gün avucunu delen koca çivinin bıraktığı izle başımı okşamasını isterdim... Ben Hristiyan mıyım?... Buda'nın öğretilerine Ananda'nın (Buda'nın müridi) iman edip bağlandığı gibi. Acaba bilmeden bir Budist mi oldum?... Peki ya tek Allah'ın varlığına olan inancım... Samet... doğmadı ve doğurmadı? İrademle seçip karar vermeden bir Müslüman mı oldum? Ben neyim?”⁸⁰

İsa, zaman zaman Budist arkadaşı Chang ile din konusunda sohbet eder. Buda'nın öğretilerini, hayatını, lotus pozisyonunda oturmasını, aydınlanmasını arkadaşından dinler.⁸¹ Ailesi ve yakın çevresinde yaşayanların Hıristiyan olmasından dolayı aşına olduğu Hıristiyanlık ile Budizm'i kendi iç dünyasında muhakeme eder. Ancak içinde ıstırap veren bir soru ve onulmaz bir korkuyla: “Diğerinin öğretilerini takip edersem birine ihanet eder miyim?”⁸² Dinin, bireyin varoluşsal problemlerini çözmede yardımcı olduğu, bireye kimlik kazanma aşamasında, göğüslemek zorunda kaldığı sorunları aşmada motivasyon kaynağı oluşturduğu hesaba katılacak olursa, İsa'nın çektiği ontolojik yük bir nebze anlaşılabilir olur. Çünkü bireyin kendine sorduğu en önemli sorulardan biri de “ben kimim?” sorusudur. Birey, dini pratikleri tecrübe etmede ihmalkâr davranırsa bile dinin ortaya koymuş olduğu değerlere

⁷⁸ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 65.

⁷⁹ Zengin, “Almanya'da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine”, 251.

⁸⁰ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 65-66.

⁸¹ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 136.

⁸² San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 136.

aidiyet besler.⁸³ Etnik parçalanmışlığı, annesinin, babasının ülkesinde daha iyi koşullarda yaşayabileceği ümidiyle, Kuveyt'te yabancılık çekmemesi adına İsa'ya bir din öğretmemesi, onun dini tam olarak anlamlandırmasına mâni olmuştur. Bazen Budizm'in ritüellerine göre Tanrıya seslenir. *"Rabbin Oğlu... Senin için nasıl dua edeceğimi bilmiyorum... Ancak, Tanrı'nın Oğlu! Dedikleri gibi insanlığı trajedilerinden ve acularından kurtaran ve tüm insanların günahlarını üstlenen sen isen, beni işiteceksin ve duamı olduğu gibi kabul edeceksin..."*⁸⁴ Bazen de İslam'ın Rabbine niyaz eder. *"İçimde taşıdığım garip, belirsiz bir İslam imajı var. İslam benim için bir sembolle veya birçok sembolle ilişkilendirilen herhangi bir din, herhangi bir medeniyet, hikâye veya fikir gibidir."*⁸⁵

İsa, Kuveyt'e döndüğünde daha doğru bir ifadeyle göç ettiğinde çünkü İsa doğumundan hemen sonra Filipinler'e dönmüş ve bir daha buraya gelmemiştir. 18 yaşında, gerçekliği çok daha iyi kavrayabileceği bir yaşta, bu onun Kuveyt'e ilk gelişidir. Bu yüzden İsa'nın dönüşünden değil göçüşünden bahsetmek daha isabetli olacaktır. İsa babaannesinin evine henüz yerleşmişken duyduğu ezan onu çok etkiler. Bu ezan, Filipinler'de duyduğu ezandan çok farklıdır. Benliğinden kavrayan, ona inanılmaz hoş duygular tattıran bu çağrı için İsa, hissettiklerini şöyle anlatacaktır. *"O an, ruhumu garip bir duygu sardı. Gönlümü huzura kavuşturan bir şey. Dillerini anlamasam da sözleri bana tanıdık geliyor. İçimde sessiz olan bir şey hareket etmeye başladı. Ben doğar doğmaz babamın sağ kulağıma fısıldadığı çağrının aynısı..."*⁸⁶ İsa'nın, Tanrı ve din konusunda gelgitleri, şüpheleri bir yana Ayten'in aktarımına göre Smith'in ifadesiyle göç eden bireyler aslında dinlerine dönüş tecrübesi yaşamaktadırlar. Ona göre göçün bir ayağını dine dönüş oluşturur. İsa'nın, İslam dinine dair aşinalığı, belki de hazır bulunmuşluğu onu İslam'la ilgili ritüellere açık hale getirmiştir. Dilini anlamadığı bir dine duygusal bir aidiyet hissetmeye başlar. Bir dine aidiyetin, kişinin yaşamış olduğu kimlik krizlerini çözmeye yardımcı olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, İsa'nın yeni toplumunda yaşamış olduğu süreç olumlu görülebilir.⁸⁷ Ancak işin şu tarafını da göz önünde bulundurma zorunluluğumuz var: Göç eden insanlar, göç ettikleri toplumların sosyal sermayelerinden, kültürel yaşantılarından, toplumsal değerleri yanı sıra dil, din ve

⁸³ Ayten, "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma", 107.

⁸⁴ San'ûsî el, *Sâk el-Bambû*, 181.

⁸⁵ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 208.

⁸⁶ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 207-208.

⁸⁷ Ayten, "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma", 107-114.

kültürel simgelerinden mahrum olduklarından kendilerini yalıtılmış hissederler, ya da o toplum tarafından ötekileştirilirler. Bu durum, göçmenleri, hâkim toplumun dil, din, kültür gibi konularda uzlaşma yakalama arayışına itmektir.⁸⁸ Böylece göçmen bireyler, yeni toplumda sosyalleşme imkânı yakalarken konforlu bir yaşamın da kapısını aralamaktadır. Elbette din gibi anlam bakımından zengin ve kültürel dokulardan tesir görmüş kurumların göçmenler tarafından özümsemesi kolay bir hadise değildir. Yatkinlik olsa dahi yeni bir başlangıçta göçmeni yoracak bazı unsurların bulunması doğaldır.

“Ailemin önünde Müslüman olduğumu düşünerek oruç tutmak zorunda kaldım. Dinimin ne olduğunu bilmediğimden dolayı, beni Tanrı’ya yaklaştıran herhangi bir ritüeli uygulamak istediğim için oruç tutmam gerekiyordu. Müslümanların bu açlığa ve susuzluğa dayanma güçlerini kıskandım. Oruç etkileyici bir şey. Benim için imkânsızdı. İlk gün beş saat oruç tutmayı başardım. İkinci gün altı saat. Üçüncüde sekiz, dördüncüde orucun tamamını tuttum. Gün batımında çevredeki camilerden ve televizyondan “Allahu ekber... Allahu ekber” nidaları gelmeye başlayınca çok sevindim.”⁸⁹

İsa, Müslüman bir toplumun oruç, abdest ve namaz gibi temel ibadetlerini yerine getirmede büyük gayret sarf ederken yine de ruhunun arındığından şüphe etmektedir. Abdest almayı bilmediğinden temiz olma adına duş alabilen İsa, namaz kılmayı da tam manasıyla bilmemektedir. Hatta İslami kültüre yabancılığını, evin duvarından baktığında, camiyi, okul binası gibi bir yapı olarak nitelemesinden anlamak mümkündür.⁹⁰ İsa Kuveyt’teki arkadaşı İbrahim ile birlikte İslam kültürünü öğrenmek için namaz gibi ritüelleri yapmaya özen göstermektedir. Hatta İbrahim’in namaza devamda gösterdiği titizliğe hayran kalmaktadır. Bir taraftan İsa, İslami ritüelleri; örneğin namazın kurallarını bilmesede bunun samimi olmadığı anlamına gelmeyeceğini söylerken, diğer taraftan ucunda haç işareti olan zincir, gömleğinden sarkıp görüldüğü vakit, çevresindekilerden utanmakta ve algı olarak Hz. İsa peygamber ile bütünleştirdiği bu simgeye bağlılığını açık etmekten çekinmemektedir. İsa peygamberi ne kadar sevdiğini anlatma ihtiyacı hissetmektedir. Fakat İsa’nın yaşadığı yalnız Hıristiyanlık ve İslam arasında bir ikilem değil, yanı sıra arkadaşı Chang’dan etkilendiği bir diğer din, Budizm de ilgisini çekmektedir. Bu hisleri İslam’a ait ibadetleri yaparken ara sıra canlanmaktadır. *“İbrahim’in karşısında oturuyordum. O da benim gibi sessizdi. Sağ kulağımda ezan yükseliyor. Sol kulağımda kilise çanları çalıyor. Budist tapınaklarının tütsüsü burun deliklerime yerleşiyor.”⁹¹* Normalde göç eden bireyler için din,

⁸⁸ Arıcan - Bulut, “Avrupa’da Yaşayan Türklerde Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği”, 73.

⁸⁹ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 261.

⁹⁰ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 269.

⁹¹ San’ûsî, *Sâku’l-bâmbû*, 300.

kimlik karmaşası yaşamlarının önünde ciddi bir bariyer oluşturur.⁹² İsa'nın Kuveyt'te samimiyetle ve Müslümanca bir yaşam tarzını benimsemeye yatkınlığı yanında Filipinler'de ailesinin ve çevresinin etkisiyle biraz Hıristiyan yaşantısına, biraz da Budist anlayışa doğru kayması onun parçalanmış kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Kutsala oldukça saygılı olmasına rağmen kutsalın kaynağı konusunda tereddütler yaşamakta, bu durum onun bilincine yansımakta ve kendini psikolojik olarak açmaz bir kargaşaya sokmaktadır.

Dinden beklenen hususlardan birisi, dinin, kişinin karşılaştığı sorunlara çözüm üreterek, kişiyi varoluşsal problemlerden korumaktır. Özellikle göç eden bireylerin kimliklerini tanımlarlarken dine müracaat ettikleri görülmüştür. Ali Ayten'in İngiltere'de Türk gençleri arasında yaptığı kimlik ve din konularını ele alan araştırmada, Türk gençlerinin kimliklerini tarif ederlerken din temelli bir betimleme yoluna gittiklerini ve dinleri sayesinde kimlik karmaşasından korunduklarını tespit etmiştir.⁹³ Dini kimlik, bir inanç sistemi üzerinden kişinin kendini tanımlama süreci⁹⁴ ise din, ya da dinler İsa'nın durumunu tanımlamaktan, ona güvenebileceği bir kimlik sunmaktan uzak görünmektedirler. Üç Tanrı, üç sistem ve üç benlik arasında sıkışmış, din-kimlik karmaşası, İsa'yı tanımlamada bize yeteri kadar yardımcı olamayacaktır.

Diğer taraftan kültürel ve etnik kimliğin başat değişkenlerinden birinin din olduğu göz önünde bulundurulacak olursa⁹⁵ İsa'nın kültürel yaşamını, dünya ile ilgili tasavvurlarını, eşyaya bakışını, insanlara yaklaşımını daha iyi değerlendirebiliriz. Böylesi bir inanç anaforu içerisinde İsa ve benzerlerinin tutarlı bir düşünce ve davranış geliştirebilmeleri pek mümkün görünmemektedir. Dahası yapılan çalışmalarda kimlik arayışında olan, daha ziyade genç bireylerde aidiyet sorunu, yani din ve etnik kimlikte nereye ait oldukları konusundaki kararsızlıkları onları reddedilme korkusuna itmektedir.⁹⁶ Zaman zaman İsa'nın çevre baskısı hissettiği durumlar bu korkuları açıklar niteliktedir. *"Cemaatle namaz kılıyorduk. Abdullah imam idi. Beni neyin namaz kılmaya çağırdığını bilmiyorum. Bunu içtenlikle istiyor muyum yoksa Abdullah'tan utanıyor muyum?"*⁹⁷

⁹² Ayten, "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma", 101.

⁹³ Ayten, "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma", 101-108.

⁹⁴ Çağırkan, "Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler", 2617.

⁹⁵ Bilgin - Oksal, "Kültürel Kimlik ve Eğitim", 85.

⁹⁶ İrfan Başkurt, "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi", Hayef Journal of Education 6/2 (Mart 2012), 88.

⁹⁷ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 355-356.

İsa, bir vatana, bir kültüre kendini ait hissedemediği gibi bir dine inanma konusunda da tereddütler yaşamıştır. Bu durum esere bambu isminin neden verildiğini de açıklıyor olabilir. Çünkü bambu sapı, köksüz olarak büyümei başarabilmektedir. İsa'nın yaşamı tıpkı bir bambu sapı gibi köklerden yoksun görünmektedir.

Post-modern dönemle birlikte meta-anlatıların sonuna gelindiği kabul edilir. Bu elbette dinler gibi her şeyi açıklama iddiasında olan kurumların zeminlerinde bir kaymaya sebep olmuştur. Yine de post-modern dünyanın dini algısını ayakta tutabilecek, yardımlaşma, sevgi, muhabbet, adalet gibi, bireyin hayatına dokunacak vasıtalar vardır.⁹⁸ Bu anlayışla; anlatmanın, vaaz etmenin, nasihat etmenin yerini ilgi göstermek, merhametli olmak, rehberlik etmek, örneklik teşkil etmek almıştır. İsa'nın İslam'a yönelmesine vesile olan şeylerden biri de arkadaşı İbrahim'in ona verdiği değer ve ona yardım etmesidir.

*"İbrahim'e, hâlâ el yordamıyla Müslüman olduğumu, iman ettiğimden henüz emin olmadığımı söyleyemedim. Ancak Müslüman olursam bunun sebeplerinden biri İbrahim olurdu. İbrahim'den öğrendiğim üç şey bana İslâm'ı sevdirdi ve beni İslâm'a yaklaştırdı. "Çağrı" filmi... "er-Râhik el-Mehtûm" kitabı ve İbrahim'in bana gösterdiği şefkat ve ilgi."*⁹⁹

Göç edilen ülkelerde karşılaşılması muhtemel olan konulardan birisi de önyargılardır. Mesela Almanya'da yaşayan Türklere bazıları, kamusal hizmet alırken, Müslüman olduklarından dolayı bu hizmetlerden yeteri kadar yararlanamadıklarını ifade etmişlerdir. Oysa Hıristiyan olanların aynı hizmetten çok daha iyi faydalandıklarını söylemişlerdir.¹⁰⁰ Bu durum göstermektedir ki; farklı inanç sahipleri hâkim dinin müminlerince ötekileştirilebiliyor. İsa, dini konularda çok fazla ötekileştirilmiş olmamasına rağmen, farklı inançları dile getirdiğinde yabancılaştırılma kaygısı yaşadığı olmuştur.

*"- Buda'nın öğretilerinde söylediği gibi İnsanlar, bilgi birikimleri ve arzularını kontrol etmeleri dışında eşittir. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur!
(Kız kardeşi Havle) Başını iki yana sallayarak şöyle dedi:
-Biz Budist değiliz."*¹⁰¹

İsa ile ilgili dikkat çeken diğer bir husus, İsa ötekileştirilmesine, kültürel ve inanç bakımından kargaşa yaşamamasına rağmen nefret duygusu geliştirmemiştir. Oysa Hoffer, bireyleri bir araya getiren, birleştiren en önemli unsurlardan birinin nefret olduğunu kaydeder.¹⁰² İsa, etnik kimliği dolayımından Kuveyt'te yaşayan Filipinlilerle güçlü bağlar kurabilir, örtük de olsa hâkim Müslüman unsurlardan nefret edebilirdi. Ancak o, yaşamış

⁹⁸ Erkan, "Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik", 1830-1831.

⁹⁹ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 312.

¹⁰⁰ Arıcan - Bulut, "Avrupa'da Yaşayan Türklere Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği", 73.

¹⁰¹ San'ûsî, *Sâku'l-bâmbû*, 275-276.

¹⁰² Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar* (İstanbul: İm Yayın Tasarım, 1998), 110.

olduğu çevreyle uyum sağlamak, gerçeğe ulaşmak, düşünce dünyası ile eylemlerinin tutarlı bir bütün oluşturması için, mutlu olabilme hayaliyle kimlik inşasının gözü pek savaşçısı olmuştur.

Sonuç

Temel problemlerimizden ilki göç-kültür bağlamında uyum ve aidiyettir. Birey yaşamış olduğu sosyal çevrenin eserdir. İsa karakteri, farklı iki kültürün çocuğu olduğu için ne annesinin memleketi olan Filipinler’de ne de babasının yurdu olan Kuveyt’te sağlıklı ya da tam uyumlu bir çevre oluşturabilmiştir. Bunun sonucu olarak uyumsuzlukla birlikte çatışmalar yaşamıştır. Göç edenler ne kadar hazır olurlarsa olsunlar göç ettikleri yerde uyum problemi yaşarlar. İsa da Kuveyt’e göç ettiğinde benzer sorunları yaşamıştır.

İkinci problemimiz, göç-din bağlamında aidiyettir. Annesi İsa’ya bilinçli olarak bir din eğitimi vermemiştir. İsa, Filipinler’de çevrenden dolayı Hıristiyan, yakın arkadaşı Chang sebebiyle Budist kültüre yatkındır. Kuveyt’e göç sonrası İsa yoğun şekilde İslam’la yüzleşmiştir. Bu durum İsa’nın psikolojik ve sosyal hayatını derinden etkilemiştir. O, pek çok noktada meşruiyeti hangi dinde arayacağını bilememiştir. Bazen hangi dinin doğru olduğu konusunda bile tereddütler yaşamıştır.

Üçüncü problemimiz ise göç, kültür ve dinin kimlik üzerindeki etkisidir. Değişen kültür ortamlarına giren birey uyum sürecinde ötekileştirilme sorunlarıyla karşılaşmak durumunda kalabilir. Dolayısıyla göç aynı zamanda bir kültür değişimi olduğundan kimlik üzerinde çoğu kez yıpratıcı bir etkiye sahiptir.

Din, bireyi aşkın bir varlığa bağlar. Çoğu kimse için bir güven kaynağıdır. Muhtemelen bu yüzden herkes inandığı dinin doğru olduğu iddiasındadır. Emin olunmayan dinin Tanrısı da vaatleri de yersizdir. Bireyin dini yaşamda huzurlu olabilmesinin imkânı da bir dinde karar kılabilmesidir. İncından şüpheye düşmemesi gerekir. Dinin aynı zamanda bir meşruiyet zemini olduğu göz önünde tutulursa bireyin sosyal huzurunda tereddüt yaşamaksızın bir dine inanmasının önemi ortaya çıkacaktır. Veriler göstermektedir ki, göç, kültür ve dinin kimlik üzerindeki etkileri büyüktür.

Özellikle 1960’lı yıllardan sonra görülmeye başlayan kimlik anlayışının tipik özelliği sürekli değişimdir. Bu durum 2012 yılında yayınlanmış ve çalışmamızın öznesi olan Bambu Sapı Romanında da açık bir şekilde görülmektedir. Post-modern olarak nitelendirilen bu

dönemde, kimlik, bireycilikten aldığı kuvvetle her şeye müsamaha gösterme, farklılığı ve çeşitliliği onaylama anlayışıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Birey istediği anda bir kimliği terk edebilirken hemen diğer bir kimliği seçebilme özgürlüğünü ya da karmaşasını yaşayabilmektedir. Bu anlayışın bir sonucu olarak göç edenler de hâkim ve yeni bir kültür karşısında uyuma yönelik farklı kimlikleri deneyimleyebilmektedir. Yazar, başarılı bir şekilde bunu romanına yansıtmıştır. Meta anlatıların bireyi aşan doğasından dolayı, artık kimlik kargaşası veya bunalımı yaşayan insanlara, dinin ve de modern anlayışla kurgulanan eğitimin söyleyeceği çok fazla şey yoktur. Söylemek, anlatmak değil, rehberlik yapmak bu dönemin temel tutumu olmalıdır. Örneğin İsa'nın, Kuveyt'teki dostu Müslüman olan İbrahim'in samimiyetinden etkilenmesi, onun rehberliği sayesinde içine düştüğü kimlik bunalımını daha hafif yaşaması bu durumu açıklar niteliktedir. Üstenci bir anlatım olarak görülen vaazlar yerine samimi ve bireye yönelik diyalog, vaaz kürsüsü yerine mahrem mesafenin daha yakın olduğu çay sohbetleri, vaizler/vaizeler yerine dini rehberlik bu dönem kimliği için daha uygun olacaktır.

Kaynakça / References

- Akdemir, A. Müslim. "Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2010), 43-50.
- Akıncı, Mehmet Ali. "Fransa'daki Türk Göçmenlerinin Etnik ve Dinî Algıları". *Bilik* 70 (Haziran 2014), 29-58.
- Alpman, Polan S. "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: İnşacı Yaklaşım". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 21/2 (Ekim 2018), 1-28.
- Arıcan, Muhammed - Bulut, Ramazan. "Avrupa'da Yaşayan Türklere Dini Kimlik ve Aidiyet Algısı: Sandıklı Örneği". *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi* 4/1 (Nisan 2020), 66-80.
- Aron, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 8. Basım, 2010.
- Arslan, Adnan. "Suûd es-Sen'ûsî'nin Sâku'l-Bâmbû Romanında Aidiyetsizlik". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/2 (Aralık 2019), 993-1008.
- Ayten, Ali. "Kimlik ve Din: İngiltere'deki Türk Gençleri Üzerine Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Haziran 2012), 101-119.
- Başkurt, İrfan. "Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi". *Hayef Journal of Education* 6/2 (Mart 2012), 21-94.
- Bilgin, Asude - Oksal, Aynur. "Kültürel Kimlik ve Eğitim". *ACJES* 2/1 (Haziran 2018), 82-90.
- Çağırkan, Barış. "Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/8 (2016), 2613-2623.
- Çoban, Mustafa. "Dinî Referanslarda Ailenin Sorumluluğu Bağlamında Çocuğun Dinî Eğitimine Dair Bazı İlkeler". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (ts.), 181-196. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.539758>

- Dalbay, Ramazan Saim. “‘Kimlik’ ve ‘Toplumsal Kimlik’ Kavramı”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/31 (2018), 161-176.
- Erincik, Selçuk. “Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/2 (2011), 219-241.
- Erkan, Erol. “Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dinî Kimlik”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature And History Of Turkish or Turkic* 8 (Summer 2013), 1825-1837.
- Gehlen, Arnold. *İnsan Üzerine Sekiz Konferans*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.
- Gündüz, Şinasi. *Hıristiyanlık*. İstanbul: İSAM, 2006.
- Gürtaş, İmran. “Dersim Alevilerinde Kimlik İnşası ve Travma”. *www.academia.edu*, 309-325. Erişim 01 Temmuz 2023. https://www.academia.edu/38507732/Dersim_Alevilerinde_Kimlik_inşası_ve_Travma
- Hilal, Mahmud - Yeşildağ, Abdussamed. “Saq el-Bambu Romanı Üzerine Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme”. *Modern Arap Romanına Sosyolojik Bir Bakış Denemeleri*. 83-97. Ankara: İKSAD, 2020.
- Hoffer, Eric. *Kesin İnançlılar*. İstanbul: im Yayın Tasarım, 7. Basım, 1998.
- İskefiyeli, Zeynep. “Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hıristiyanlık, Kilise ve Misyonerler”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (Eylül 2014), 231-255.
- Limoncu, Mustafa. *Suçta Sürüklenen Çocuklar ve İnfaz*. Ankara: Nobel Bilimsel, 1. Basım, 2022.
- Osman, Vefa Cebir. *Tecrubetu Su’ûd es-Sen’ûsî er-Rivâ’iyyeti - Dirâse Tahlîliyye Nakdiyye - Rivâyetu Fi’râni Ummî Hissa Enmûzecen*. Filistin: Cami’atu’n-Necâh el-Vataniyye Kulliyetu’d-Dirâseti’l-Ulya, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özgül, Muhammed. “Kolektif ve Bireysel Kimlikler bağlamında Sosyal Bütünleşme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/28 (2017), 383-400.
- Sallan Gül, Songül - Kahya Nizam, Özlem. “Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42/1 (2021), 181-198.
- San’ûsî, Su’ûd. *Sâku’l-bâmbû*. Beyrut: ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-‘Ulûm, 1. Basım, 2012.
- Şimşek, Sefa. “Günümüz Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri”. *U.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/3 (2002), 29-39.
- Yanık, Celalettin. “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”. *Kaygı* 20 (2013), 225-237.
- Yayak, Aslı. “Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 7/2 (2018), 778-788.
- Yıldırım, Mustafa. *İlahiyatçı Dindarlığı*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Zengin, Halise Kader. “Almanya’da İslam Din Öğretimi Vasıtasıyla Oluşturulmak İstenen/Oluşturulan Müslüman Kimliği Üzerine”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 51/1 (2010), 249-272.